

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”

ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ЕКОНОМІКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ”

Харків
2012

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”**

**ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ЕКОНОМІКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ”**

(галузь знань 0304 “Право,”
освітньо-кваліфікаційний рівень “Магістр”,
спеціальність 8.18010011 “Інтелектуальна власність”)

*Затверджено вченою радою університету
(протокол № 10 від 15.06.2012 р.)*

**Харків
2012**

Програма навчальної дисципліни “Економіка інтелектуальної власності” (галузь знань 0304 “Право,” освітньо-кваліфікаційний рівень “Магістр”, спеціальність 8.18010011 “Інтелектуальна власність”) / уклад.: О. С. Марченко, С. М. Макуха, Л. В. Нечипорук, О. В. Овсієнко – Х. : Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2012. – 10 с.

У к л а д а ч і: О. С. Марченко,
С. М. Макуха,
Л. В. Нечипорук,
О. В. Овсієнко

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
університету (протокол № 5 від 27.07.2012 р.)*

1. ВСТУП

Залучення під час розслідування та судового розгляду спеціалістів, які володіють спеціальними знаннями, що ґрунтуються на найсучасніших досягненнях науки і техніки, беззаперечно сприяють встановленню істини в кримінальних справах. Реалізація норм чинного законодавства, постановлення обґрунтованих судових рішень неможливі без забезпечення правосуддя незалежною експертизою. У зв'язку з цим підвищується роль судового експерта як незацікавленої, обізнаної особи, яка володіє спеціальними знаннями і практичними навичками, необхідними для проведення відповідних експертних досліджень.

Навчально-методичний посібник відповідає програмі курсу “Судові експертизи в структурі судово-експертної діяльності: поняття, завдання, різновиди” і охоплює такі теми: “Судово-експертна діяльність, її поняття, структура, завдання та принципи”, “Поняття судової експертизи”, “Класифікації судових експертиз”, “Формування нових різновидів судових експертиз”.

У результаті вивчення криміналістичної експертизи в системі судово-експертних досліджень експерти-магістри повинні:

- **знати** законодавство України про судову експертизу; теоретичні, процесуальні та організаційні засади провадження судових експертиз; види судових експертиз та методики їх проведення; процедуру побудови експертних версій та завдань, визначення шляхів їх перевірки і вирішення, формулювання експертних прогнозів; структуру висновку експерта, порядок оформлення результатів експертних досліджень; недоліки і помилки в експертній діяльності, засоби їх діагностики й усунення.

- **уміти** правильно застосовувати на практиці набуті знання з теорії судової експертизи, виконувати на сучасному науково-методичному рівні судові експертизи; впроваджувати в практику судово-експертних установ новітні методики проведення судових експертиз; висувати експертні версії та формулювати експертні прогнози; обирати оптимальні методи дослідження, модифікувати існуючі й розробляти нові методи, виходячи із завдань конкретного дослідження; виявляти причини та умови, які сприяли вчиненню злочинів, розроблювати і реалізувати різноманітні заходи запобігання їм.

2. ЗАГАЛЬНИЙ РОЗРАХУНОК ГОДИН ЛЕКЦІЙ, ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ п/п	Тема	Всього годин	У тому числі			
			лекції	практичні заняття	самостійна робота	індивідуаль- на робота
1	Судово-експертна діяльність, її поняття, структура, завдання та принципи	8	4	–	4	–
2	Поняття судової експертизи	8	2	2	4	–
3	Класифікації судових експертиз	10	4	2	4	–
4	Формування нових різновидів судових експертиз	8	2	2	4	–
Всього		54	12	6	16	20

ЗАТВЕРДЖЕНО
вченою радою Національного
університету “Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого”
(протокол № 10 від 15.06.2012 р.)

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ В СТРУКТУРІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ, РІЗНОВИДИ”

1. Судово-експертна діяльність, її поняття, структура, завдання та принципи

Поняття судово-експертної діяльності. Спеціальні знання як основа здійснення судово-експертної діяльності. Предмет, об’єкти, методи та функції судово-експертної діяльності. Завдання та принципи судово-експертної діяльності. Структура судово-експертної діяльності. Суб’єкти судово-експертної діяльності.

2. Поняття судової експертизи

Поняття судової експертизи. Генеза та сучасний стан судової експертизи в Україні. Завдання судової експертизи: ідентифікаційні, класифікаційні, діагностичні, ситуаційні, типові, конкретні.

3. Класифікації судових експертиз

Види судових експертиз та підстави їх класифікації. Поділ експертиз на класи, роди, види і підвиди. Традиційні й нетрадиційні експертизи: поняття, різновиди, сфера реалізації. Первісна, повторна, додаткова, комісійна, комплексна експертизи.

4. Формування нових різновидів судових експертиз

Сучасні потреби у формуванні нових різновидів судових експертиз. Зв'язок теорії і практики при формуванні нових різновидів судових експертиз. Сучасні досягнення науки і техніки як підґрунтя для формування нових різновидів судових експертиз. Комп'ютерно-технічна експертиза як один із нових різновидів судових експертиз.

4. ПЛАНИ ТА ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Мета практичних занять з судових експертиз в структурі судово-експертної діяльності – допомогти студентам набути правової поінформованості щодо судових експертиз у структурі судово-експертної діяльності та сформувані певні навички й уміння виокремлення завдань судової експертизи, застосування критеріїв класифікації судових експертиз, оволодіти науковими знаннями про особливості кожного виду судових експертних, вивчити окремі їх різновиди.

Згідно з навчальною програмою дана робота складається з чотирьох тем, до яких наведені найважливіші питання, список літератури, завдання з рекомендаціями щодо їх виконання.

Теми “Поняття судової експертизи” і “Класифікації судових експертиз” містять фабули конкретних кримінальних справ, матеріали яких необхідні для виконання завдань із класифікації судових експертиз, визначення завдань кожної з них та складання процесуальних документів.

Список літератури до всіх розділів

Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза: курс общ. теории / Т. В. Аверьянова. – М.: Норма, 2006. – 479 с.

Алиев И. А. Концептуальные основы общей теории судебной экспертизы / И. А. Алиев, Т. В. Аверьянова. – Баку: БЕК, 1992. – 165 с.

Винберг А. И. Судебная экспертология / А. И. Винберг, Н. Т. Малаховская. – Волгоград: НИРИО, 1979. – 181 с.

Гончаренко В. И. Использование данных естественных

и технических наук в уголовном судопроизводстве / В. И. Гончаренко. – Киев: Выща шк., 1980. – 160 с.

Зинин А. М. Судебная экспертиза: учеб. / А. М. Зинин, Н. П. Майлис. – М.: Право и закон, 2002. – 318 с.

Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій: [навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / Н. І. Клименко. – К.: Ін Юре, 2007. – 528 с.

Орлов Ю. К. Формы и выводы эксперта / Ю. К. Орлов. – М.: ВНИИСЭ, 1981. – 124 с.

Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе / Е. Р. Россинская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2009. – 688 с.

Сегай М. Я. Современные возможности судебных экспертиз в свете достижений науки и техники / М. Я. Сегай. – Киев, 1987. – 247 с.

Сегай М. Я. Судебная экспертология: объект, предмет, природа и система науки / М. Я. Сегай // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Х.: Право, 2003. – Вип. 3. – С. 25-32.

Словарь основных терминов судебной экспертизы. – М.: ВНИИСЭ, 1980.

Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: учеб.-теорет. пособие / М. Г. Щербаковский. – Харьков: Эспада, 2005. – 536 с.

Эйсман А. А. Заключение эксперта. Структура и научное обоснование / А. А. Эйсман. – М.: Юрид. лит., 1967. – 267 с.

Эксперт: рук. для экспертов органов внутр. дел / под ред.: Т. В. Аверьяновой, В. Ф. Статкуса. – М.: КноРус, Право и закон, 2003. – 592 с.

Експертизи у судовій практиці / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 387 с.

Тема 1. Поняття судової експертизи

(2 год)

П л а н

1. Поняття судово-експертної діяльності.
2. Предмет, об'єкти, методи та функції судово-експертної діяльності.
3. Завдання та принципи судово-експертної діяльності.
4. Структура судово-експертної діяльності.
5. Поняття, наукові основи та значення судової експертизи.
6. Завдання судової експертизи: ідентифікаційні, класифікаційні, діагностичні, ситуаційні, типові, конкретні.

Під час практичного заняття під керівництвом викладача студенти використовують висновки судових експертиз, на основі яких розглядають завдання судових експертиз, значення встановлених фактів, їх практичну спрямованість.

Завдання: Відповідно до умов кожної фабули визначити: 1) завдання судової експертизи; 2) запропонувати запитання, спрямовані на вирішення додаткових завдань.

1. При розслідуванні крадіжки з проникненням в житло проведено огляд приміщення, під час якого виявлено сліди взуття. Слідчий сфотографував сліди та виготовив гіпсові зліпки. У підозрюваного К. при обшуку було виявлено взуття. Слідчий призначив трасологічну експертизу та направив експерту вилучене взуття, гіпсові зліпки і фотознімки сліду. На розгляд експерта було поставлено таке запитання: чи є сліди, виявлені й вилучені на місці скоєння крадіжки, слідами взуття, яке вилучено у підозрюваного К.?

2. У приміщенні багатоквартирного будинку при розслідуванні вбивства під час проведення огляду місця події виявлено стріляну гільзу. З тіла потерпілого Р. було вилучено кулю. Слідчий призначив судово-балістичну експертизу. На розгляд експерта поставлено такі запитання: чи не склали куля та гі-

льза до пострілу один патрон; до якого виду, типу належить куля; з якого виду зброї міг бути здійснений постріл?

3. Під час розслідування злочинного порушення правил безпеки дорожнього руху на проїзній частині поблизу виявленого трупа слідчий виявив сліди гальмування довжиною 4 м та уламки бампера автомобіля. У результаті розшуку встановлено автомобіль з деформованим бампером. Слідчий призначив судово-трасологічну експертизу. На розгляд експерта поставлено такі запитання: яка була швидкість транспортного засобу на момент гальмування; до якого типу належить транспортний засіб, уламки якого знайдені на місці події; чи належать уламки бампера, знайдені на місці події, виявленому автомобілю?

4. 15 квітня 2012 р. поблизу вул. Пушкінська було вчинено крадіжку з проникненням у житло. Під час огляду місця події слідчий виявив сліди розпилу металеві віконної решітки. У підозрюваного С. під час затримання “по гарячих слідах” вилучено пилку по металу. З метою вирішення питання, чи не вчинено злам з використанням вилученого у С. знаряддя, слідчий призначив судово-трасологічну експертизу.

5. Під час розслідування незаконного збуту наркотичних засобів на поліетиленовому пакеті з порошком білого кольору виявлено відбитки пальців рук. У вчиненні злочину підозрювались громадяни М. і Д. Слідчий дактилоскопіював зазначених осіб і направив відбитки їхніх пальців рук на дактилоскопічну експертизу.

6. 28 вересня 2011 р. у районі вул. Чкалова виявлено труп. При проведенні судово-медичної експертизи з тіла потерпілого вилучено частину леза ножа. У підозрюваного при обшуку виявлено ніж з відламаним кінцем. Щоб дістати відповідь на запитання, чи не вчинено вбивство ножем, частина якого виявлена у підозрюваного С., слідчий призначив судово-трасологічну експертизу.

7. Під час огляду місця події виявлено заповіт зі слідами травлення. Щоб з'ясувати, яким розчином здійснено травлення та що містилося в документі до здійснення підробки, слідчим було призначено техніко-криміналістичне дослідження документів.

8. Потерпіла внаслідок грабежу громадянка М. під час допиту повідомила, у який бік побіг грабіжник. Під час огляду місця події на дорозі, яка веде із с. Шевченкове до с. Петрівка, на проїжджій частині на вологому піщаному ґрунті виявлено доріжку слідів ніг. Слідчий сфотографував сліди, виготовив гіпсові зліпки та призначив трасологічну експертизу. На розгляд експерта було поставлено такі запитання: з якою швидкістю рухався підозрюваний, чи не мав він вад ходи?

9. При розслідуванні вбивства у приміщенні будинку по вул. Іванова під час проведення огляду місця події виявлено порожню пляшку з-під горілки з чіткими відбитками пальців рук. У підозрюваних у вчиненні злочину З. і Р. слідчий відібрав відбитки їх пальців і направив на дактилоскопічну експертизу. На розгляд експерта було поставлено такі запитання: який механізм утворення відбитків пальців рук та чи не належать вони підозрюваним З. і Р.?

Т е м а 2. Класифікації судових експертиз

(2 год)

П л а н

1. Види судових експертиз та підстави до їх класифікації.
2. Поділ експертиз на класи, роди, види і підвиди.
3. Традиційні і нетрадиційні експертизи: поняття, різновиди, сфера реалізації.
4. Особливості первісної, повторної, додаткової, комісійної і комплексної експертизи.

Під час практичного заняття під керівництвом викладача студенти використовують висновки судових експертиз, на основі яких розглядають класи, роди, види, підвиди судових експертиз, визначають традиційні та нетрадиційні експертизи, розглядаються особливості повторної, додаткової, комісійної і комплексної експертиз.

Завдання: Відповідно до умов кожної фабули визначити: клас, род, вид, підвид судової експертизи, яку слід призначити.

1. Під час розслідування крадіжки грошових цінностей з робочого столу в кабінеті у приватному будинку по вул. Танкопія проведено огляд робочого місця потерпілого. На столі серед різних паперів на договорі оренди складського приміщення від 5 червня 2012 р., обробленого дактилоскопічним порошком “Топаз” за допомогою магнітної щітки, виявлено два сліди пальців рук.

2. До чергової частини Комінтернівського РВ ХМУ ГУМВС України в Харківській обл. звернувся із заявою власник транспортного засобу. Він повідомив, що напередодні ввечері він залишив власний автомобіль навпроти входу до багатоповерхового будинку, де проживає. Вранці, вийшовши за машиною, виявив, що транспортного засобу немає, а біля місця, де він стояв, на землі видно один чіткий слід від взуття для правої ноги. На дні сліду розташовані прямокутні виступи та напис “adidas”. Слідчий, прибувши на місце події, сфотографував слід і виготовив гіпсовий зліпок.

3. Під час розслідування розкрадань на кондитерській фабриці “Рот Фронт” перевіркою, проведеною оперативними працівниками, встановлено факт наявності у складських приміщеннях 102 кг неврахованої продукції. Також встановлено, що начальник цеху, скориставшись безконтрольністю з боку керівництва і головного бухгалтера фабрики, вносив неправдиві відомості у звітну документацію та в подальшому присвоював надлишкову продукцію.

4. 7 липня 2011 р. у квартирі по вул. Гіршмана виявлено в зашморгу труп громадянина О., власника будівельної компанії “Стройком”, а поряд з ним на тумбі – записку такого змісту: “Йду з життя з власної волі, нікого в цьому не звинувачую”. Під час огляду місця події слідчий звернув увагу, що поблизу трупа немає стільця, за допомогою якого О. міг би дістати до зашморгу, а на його тілі видно чисельні синці. Слідчий вирішує перевірити, чи є О. автором і виконавцем тексту на виявленій записці.

5. Черговому Київського РВВС 3 травня 2012 р. надійшло повідомлення про вчинення розбійного нападу із застосуванням вогнепальної зброї на ювелірний магазин по вул. Героїв праці. Охоронця Б. у тяжкому стані до прибуття слідчого відправлено до лікарні. На місці події виявлено: сліди взуття, сліди рук, гільзи і сліди крові.

6. До Дзержинського РВВС 18 травня 2012 р. надійшло повідомлення про наїзд автомобіля на невстановлену особу на вул. Данилевського. До прибуття слідчого на місце події потерпілого було доставлено до лікарні, а автомобіль зник невідомо куди. Під час огляду місця події виявлено: сліди протектора, сліди крові, уламки фарного розсіювача, плями паливомастильної речовини, частинки фарби.

Д о д а т к о в а л і т е р а т у р а

Грузкова В. Г. О классификации судебных экспертиз в судебной экспертологии // Проблемы криминалистики и судеб. экспертизы. – Х.: Право, 2002. – Вып. 2. – С. 76 – 79.

Шерстюк В. Н. Классификация судебных экспертиз // Теория і практика судової експертизи і криміналістики. – Х.: Право, 2002. – Вип. 2. – С. 88 – 94.

Т е м а 3. Формування нових різновидів судових експертиз

(2 год)

П л а н

1. Сучасні потреби у формуванні нових різновидів судових експертиз.

2. Зв'язок теорії і практики при формуванні нових різновидів судових експертиз.

3. Сучасні досягнення науки і техніки як підґрунтя для формування нових різновидів судових експертиз.

4. Комп'ютерно-технічна експертиза як один із нових різновидів судових експертиз.

5. Класифікація підвидів комп'ютерно-технічної експертизи: апаратно-комп'ютерна, програмно-комп'ютерна, інформаційно-комп'ютерна, комп'ютерно-мережна, телепатична.

6. Сутність трасолого-матеріалознавчої, мистецтвознавчої експертизи та експертиз потожирових слідів людини, ДНК.

5. СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Бюро судово-медичної експертизи – державні спеціалізовані установи Міністерства охорони здоров'я України, що забезпечують проведення судово-медичних експертиз.

Відтворення обличчя (голови) за черепом – може застосовуватися в разі значної або повної відсутності м'яких тканин. **В. о. (г.) за ч.** здійснюється у вигляді скульптурного портрета за методикою М. М. Герасимова. Методика ґрунтується на закономірностях співвідношення в будові м'яких тканин обличчя і черепа. У практиці зазвичай використовується з оперативно-розшуковою метою.

Гільзотека – систематизоване зібрання гільз, призначених для проведення ідентифікації вогнепальної зброї. В Україні при Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС існує центральна колекція куль і гільз із слідами зброї (кулегільзотека).

Гіпсовий зліпок – копія об'ємного сліду. Порядок виготовлення **г. з.:** зі сліду видаляють сторонні предмети; готують арматуру для каркаса (за довжиною і шириною) і бирку; готують розчин гіпсової маси; заповнюють слід насипним, наливним або комбінованим способом; після затвердіння зліпок видаляють і промивають чистою водою.

Грабіж – відкрите викрадення чужого майна (ст. 186 КК України). Викрадення вважається відкритим, якщо воно відбувається у присутності потерпілого, осіб, у віданні або під охороною яких перебуває майно, або у присутності сторонніх, коли винний усвідомлює, що ці особи розуміють характер його злочинних дій, але ігнорують дану обставину.

Групова належність – визначення класифікаційної групи об'єкта (типу, класу, роду, виду, різновиду). Встановлення **г. н.** може бути етапом ідентифікації або становити зміст самостійного експертного завдання. Віднесення об'єкта до певної сукупності проводиться на основі вивчення загальних ознак.

Дактилоскопічні порошки – порошки, які використовуються для виявлення невидимих або маловидимих потожирових слідів рук (двоокис титану, аргенторат, основний вуглекис-

лий свинець, бронзовий порошок, порошок алюмінію, сажа, графіт, порошок заліза). **Д. п.** розрізняють: магнітні і немагнітні, прості і складні. Використання **д. п.** полягає в тому, що потожирові виділення на відбитках пальців рук тривалий час повністю не висихають, тому до них прилипають частинки порошоків. Слід на темній поверхні фарбують світлим порошком, на світлій – темним.

Дактилоскопіювання – отримання пальцевих відбитків живих осіб і трупів. При **д.** живих осіб на гладеньку пластинку видавлюють невелику кількість друкарської фарби і розкочують її гумовим валиком. Потім особі пропонують вимити руки теплою водою з милом, після чого нігтьові фаланги всіх пальців прокочують від краю до краю по пластинці з фарбою, потім у тому самому порядку прокочують їх у спеціально зазначених місцях на дактилокартці. Після прокочування на дактилокартку наносять контрольний відбиток чотирьох пальців одночасно (крім великого, що прокочується окремо в спеціально відведеній графі), що допомагає перевірити, чи нанесено окремі відбитки пальців на відповідні місця дактилокартки, і визначити, якою рукою і яким пальцем залишено відбиток на місці події. **Д.** трупа має свої особливості. Фарбу з пластинки за допомогою гумового валика наносять на пальці, а потім прокочують кожний палець окремими квадратами паперу, покладеними на сірникову коробку. Аркуші паперу з відбитками пальців наклеюють на відповідне місце дактилокартки. Контрольний відбиток не робиться.

Дактилоскопія (від грец. *δακτυλος* – палець і *σκοπεω* – дивлюся, розглядаю, букв. – пальцероздивляння) – розділ трасології, що вивчає властивості й будову папілярних візерунків з метою використання їх відбитків для встановлення особи і розкриття злочинів.

Документ (від лат. *documentum* – свідчення, доказ) – матеріальний об'єкт, у якому зафіксовано відомості про певні факти, що відбулися чи передбачувані. У судово-слідчій практиці розрізняють такі види **д.**: 1) письмові (тексти, цифри та інші записи); 2) графічні (креслення, малюнки, схеми); 3) фотодокументи; 4) кіно-, відеодокументи; 5) фонодокументи. За

процесуальною природою письмові **д.** можуть вважатися як письмові і речові докази.

Дописка – спосіб зміни початкового змісту документа шляхом внесення в рукописний текст нових слів, фраз або окремих письмових знаків. **Д.** проводиться щодо літерних і цифрових записів. Ознаки **д.**: нерівномірність проміжків між рядками, словами, буквами всередині слів; зменшений розмір і розгін почерку певної частини тексту; неоднаковий нахил штрихів одно-йменних знаків; наявність обведення штрихів основного тексту; розходження в інтенсивності, відтінках барвника штрихів та їх копіювальних властивостей. Ознаки **д.** можуть бути виявлені за допомогою збільшувальної техніки, світлофільтрів, що посилюють колірний контраст барвника штрихів. **Д.** розпізнається у процесі почеркознавчого і техніко-криміналістичного дослідження.

Доріжка слідів ніг – група слідів ніг людини, що складається з кількох (три і більше) послідовно розташованих відбитків босих ніг або взуття. Елементи **д. с. н.**: лінія наряду руху, лінія ходьби, довжина кроку, ширина кроку, кут розгортання стопи. **Д. с. н.** має діагностичне значення.

Дорожньо-транспортна подія (ДТП) – злочинне порушення правил безпеки руху й експлуатації автотранспорту, трамваїв, тролейбусів, тракторів, самохідних машин та інших механічних транспортних засобів, внаслідок якого заподіяно середньої тяжкості, або тяжкі тілесні ушкодження або настала смерть потерпілого. **ДТП** залежно від механізму події поділяються на: 1) зіткнення транспортних засобів; 2) наїзд транспортного засобу (на пішохода, велосипедиста, перепону та ін.); 3) перекидання транспортного засобу; 4) випадіння пасажира з транспорту; 5) інші **ДТП**. Обставини, які слід з'ясувати: а) чи належить ця подія до **ДТП**, її вид; б) дорожня обстановка в момент події; в) які транспортні засоби брали участь у події, їх технічний стан; г) наслідки події; г) спосіб учинення **ДТП**; д) хто постраждав, поведінка учасників події; е) причина **ДТП**; є) ступінь провини кожного з учасників події; ж) які положення правил дорожнього руху або експлуатації транспортних засобів було порушено; з) чи існує причинний зв'язок між допущеними

порушеннями правил дорожнього руху й експлуатації транспортних засобів та їх наслідками; і) обставини, що сприяють злочину. Типові слідчі дії та оперативно-розшукові заходи: 1) огляд місця події; 2) огляд трупа; 3) огляд транспорту; 4) допит водія; 5) допит потерпілого; 6) виявлення свідків та їх допит; 7) розшук водія і транспортного засобу; 8) призначення судово-медичної експертизи; 9) відтворення обстановки та обставин події; 10) призначення судової автотехнічної експертизи; 11) призначення інших судових експертиз.

Експерт (від лат. *expertus* – досвідчений) – особа, яка володіє спеціальними знаннями і залучається органами розслідування, судом та інших органами для проведення експертизи. Законодавство визначає правовий статус е. Судовими е. можуть бути особи, які володіють необхідними знаннями для того, щоб дати висновок із досліджуваних питань. Спеціалісти державних спеціалізованих установ і відомчих служб, які проводять судові експертизи, повинні мати вищу освіту, пройти відповідну підготовку й атестацію як судові е. певного фаху (ст. 10 Закону України “Про судову експертизу”). Судовий е. має право: ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються експертизи; порушувати клопотання про надання нових матеріалів, необхідних для висновку; з дозволу особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора або суду бути присутнім при провадженні допитів та інших слідчих дій і ставити особам, яких допитують, питання, що стосуються експертизи, а за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки (ст. 77 КПК України).

Заміна частин документа – один із способів часткового підроблення. Полягає в заміні аркушів, уклеюванні окремих ділянок і переклеюванні фотокартки. Ознаки заміни аркушів: порушення порядку нумерації сторінок або невідповідність номерів сторінок; розходження у графічних ознаках друкарського шрифту, у малюнку захисної сітки, формі й розмірах лінування; невідповідність аркушів за розміром та якістю паперу; додаткові проколи у місцях кріплення аркушів та ін. Ознаки переклеювання фотокартки: відсутність на фотокартці відбитка печатки; розходження у графічних ознаках букв у частинах відбитка на фотокартці й документі; наявність розрізу на фотокартці; розходження у кольорі часток клею, що виступає з-під фотокартки.

Зв'язність почерку – у почеркознавстві: загальна ознака почерку, що полягає в безперервності виконання певної кількості письмових знаків і їх частин у межах одного слова. Розрізняють **з. п.**: малу (при з'єднанні літер у більшості слів по дві-три), середню (при з'єднанні від чотирьох до шести) і велику (при виконанні шести і більше знаків в одному слові при безупинному русі руки в процесі письма).

Злом – засіб проникнення у помешкання, сховище, сейф з метою отримання інформації або вчинення злочину. **З.** відбувається за допомогою певних знарядь та інструментів. Існують спеціально виготовлені зі злочинною метою знаряддя **з.** і злочинського інвентарю (“гусяча лапа”, “фомка” та ін.).

Змивання – спосіб зміни змісту документа, за якого здійснюється видалення тексту різними розчинниками, що вимивають барвник штрихів. Ознаки **з.**: ослаблення блиску; наявність зон розмиву зі слабовираженими пофарбованими межами, покوروبленість і шорсткість паперу; залишки барвника видалених штрихів. Для виявлення ознак **з.** використовують збільшувальні оптичні засоби й ультрафіолетові освітлювачі.

Знаряддя злому – будь-який твердий предмет (металевий прут, лом, труба, сокира тощо), що може бути використаний для подолання перешкод. Зазвичай застосовуються: різний столярний або слюсарський інструмент, металеві предмети. До особливої групи **з. з.** належать спеціально виготовлені зі злочинною метою інструменти та пристрої: “гусяча лапа”, “рак”, “фомка”, “уїстити”, “відмички”, “балерина”, “вудочки” та ін.

Знаряддя злочину – предмети та речовини, що використовуються злочинцем для досягнення злочинного результату; елемент криміналістичної характеристики злочинів.

Зовнішні ознаки – характеристики зовнішнього вигляду в цілому або окремих елементів, що сприймаються, за якими можливо відрізнити (упізнати) людину чи віднести її до певної групи людей. **З. о.** поділяють на: анатомічні (характеризують зовнішню будову тіла людини: зріст, статуру, форму голови, риси обличчя тощо); функціональні (рухові, мовні та ін. функції, що виявляються зовнішньо, у т. ч. поведінки: хода, постава, жестикуляція, міміка, голос, звички та інші); прикмети одягу, взуття та інших предметів, які людина постійно носить.

Зразки – ідентифікуючі об'єкти, що без сумніву походять від об'єкта, який підлягає ідентифікації, що відображають його ознаки. **З.** класифікуються: 1) за характером: на зразки, що відображають спосіб дії об'єкта (**з.** почерку, що відображають письмові навички людини) або структуру (**з.** куль, відстріляних з даного екземпляра зброї, що відображають структуру його деталей); зразки, що мають ті самі властивості, що й ідентифікований об'єкт (частини субстрату ідентифікованого об'єкта, еталони виробів, частина з яких підлягає ідентифікації); 2) за часом і умовами виникнення: **з.**, що виникли до розслідуваної події і не пов'язані з нею (вільні **з.**); **з.**, що виникли під час розслідуваної події, але не у зв'язку з розслідуванням справи (умовно вільні **з.**); що виникли у зв'язку з розслідуванням справи (експериментальні **з.**) (останні поділяються на **з.**, що їх отримує слідчий (суд) особисто чи за участю спеціаліста (слідчі і судові **з.**), і зразки, що їх отримує експерт (експертні **з.**).

Зразки для експертного дослідження – зразки почерку, відбитки пальців рук, ступнів, взуття, зліпки зубів, проби крові, слини, зразки шрифту конкретної друкарської машинки, що ймовірно належать певній особі і використовуються у процесі провадження експертиз як порівняльні матеріали при дослідженні рукописів, предметів зі слідами рук, ніг, зубів, документів та інших об'єктів, що подаються експерту для дослідження. У разі потреби слідчий має право винести постанову про вилучення чи відібрання зразків почерку та інших зразків, необхідних для порівняльного дослідження. Про відібрання зразків складається протокол (ст. 199 КПК України). **З. для е. д.** поділяються на: експериментальні (спеціально отримані для цілей даної конкретної експертизи) і вільні (створені або отримані поза зв'язком із розслідуваною кримінальною справою, як правило, до її порушення).

Ідентифікаційна ознака – у теорії ідентифікації властивість об'єкта, що відповідає певним вимогам. Експертний висновок про тотожність завжди базується на сукупності **і. о.** Роль **і. о.** можуть відігравати лише такі властивості об'єкта, що характеризуються відносною сталістю і специфічністю. За ідентифікаційною роллю ознаки поділяються на загальні й окремі.

Загальні **і. о.** виражають ті чи інші властивості, притаманні певній класифікаційній групі. Окремі **і. о.** – особливості об'єкта, що не виражають його групових властивостей. При ідентифікації враховується комплекс загальних і окремих **і.о.**

Ідентифікаційне поле – сукупність ідентифікаційних ознак, які відобразилися на об'єкті в конкретних умовах взаємодії.

Ідентифікаційний період – тимчасовий інтервал, що дає можливість з урахуванням сталості і змінюваності ототожнюваних ознак об'єктів здійснювати процес ідентифікації.

Ідентифікація (від пізньолат. *identifico* – ототожнюю) – процес встановлення тотожності індивідуально-визначеного об'єкта або класифікаційної групи. За характером тотожності розрізняють індивідуальну (встановлення тотожності індивідуально визначеного об'єкта) і групову **і.** (встановлення групової належності). Установлення індивідуальної тотожності здійснюється на основі дослідження загальних і окремих ознак. За природою об'єктів, які ідентифікуються, розрізняють **і.** за: уявним образом; матеріально-фіксованим відбитком об'єкта; цілого за його частинами. За суб'єктом ототожнення розрізняють слідчу й експертну **і.** За об'єктом дослідження виділяють: **і.** людини; **і.** предметів і речей; **і.** тварин. Об'єкти, які беруть участь у процесі **і.**, поділяються на: 1) ідентифіковані (ототожнювані), встановлення тотожності яких є метою ідентифікації (пістолет, знаряддя злочину та ін.); 2) ідентифікуючі (ототожнюючі), за допомогою яких встановлюється тотожність шуканого об'єкта (відбиток папілярного візерунка, слід взуття, слід знаряддя злочину).

Ідентифікація печатки за відбитком – порівняльне дослідження, під час якого встановлюється збіг і розходження загальних і окремих ознак певної печатки. Загальними ознаками печатки є її форма, розміри, зміст і розміщення тексту, малюнок герба, емблеми, розмір і малюнок шрифту. Окремими ознаками вважають деякі особливості, пов'язані з виготовленням і застосуванням печатки: форма дрібних деталей, особливості розміщення окремих елементів один до одного, розмір кутів з'єднання штрихів, ширина штрихів, скривлення і деформація окремих літер і знаків.

Індивідуальність почерку – неповторність сукупності ознак конкретного почерку; конкретні відхилення від шкільних прописів та інших зразків, що має важливе ідентифікаційне значення. **І. п.** зумовлюється факторами об'єктивного (методикою та умовами навчання письма, практикою письма людини) і суб'єктивного (анатомо-фізіологічними та психологічними властивостями індивіда) характеру.

Йодна грубка – прилад для виявлення відбитків пальців рук за допомогою пари йоду. Прилад для обкурювання слідів парою йоду складається з гумової груші, **й. т.** та скляної лійки. Пара йоду добре виявляє сліди рук на різних поверхнях: папері, картоні, дереві, пластмасі, лакованих меблях. Обкурювання парою йоду не знищує слідів і не виключає у разі невдачі застосування інших методів. Сліди, виявлені парою йоду, швидко знебарвлюються. Їх фіксують фотографуванням, а в деяких випадках закріплюють на поверхні розчином крохмалю або порошком заліза.

Калібр – (франц. *calibre*, від араб. *каліб* – форма) – діаметр ствола вогнепальної зброї. Вимірюється в лініях, дюймах, міліметрах, сотих міліметра, тисячних міліметра. У мисливських дробових рушницях **к.** позначається умовними цифрами, тотожними діаметру каналу. У нарізного ствола **к.** визначається відстанню між протилежними полями нарізів.

Категоричний висновок експерта – достовірний висновок про факт незалежно від умов його існування; може бути позитивним чи негативним.

Колекції криміналістичні – зібрання різних об'єктів-зразків (зброї, боєприпасів, відбитків печаток та штампів тощо), що слугують для розшукових, ідентифікаційних та діагностичних цілей; створюються в експертних установах.

Крадіжка – таємне викрадення чужого майна (ст. 185 КК України); таємний спосіб вилучення майна, який припускає наявність у злочинця впевненості, що він діє непомітно для потерпілого та інших осіб. Це відрізняє **к.** від грабежу та розбою. У криміналістиці розрізняють: **к.** з приміщень, **к.** матеріальних цінностей з цехів промислових підприємств, підприємств АПК, комунальних господарств та будівельних організацій, а також **к.**

вантажів на залізничному, річковому, морському та повітряному транспорті; **к.** особистих речей громадян; кишенькові **к.**; **к.** транспортних засобів. Типові слідчі дії при розслідуванні **к.**: огляд місця події, допит потерпілих, допит матеріально відповідальних осіб і керівників підприємств; допит свідків; допит підозрюваного (обвинуваченого); призначення судових експертів.

Ложе трупа – ділянка поверхні підлоги або ґрунту під трупом. **Л. т.** слід оглядати для виявлення слідів і предметів, пов'язаних зі злочинном.

Магнітна щіточка – пристосування для запилення слідів пальців рук за допомогою порошку заліза; являє собою стрижневий магніт, замкнутий у пластмасовий корпус. При стиканні з порошком заліза частинки його, притягуючись магнітом через стінку корпуса, утворюють т. зв. “бороду”. Пластмасовий обмежувач перешкоджає порошку піднятися вгору по корпусу щіточки. Рух магнітного стрижня дає можливість зсипати порошок назад у флакон.

Методика експертного дослідження – система методів, що застосовуються при вивченні об'єктів судової експертизи для встановлення фактів, які належать до предмета певного роду, виду і підвиду судової експертизи.

Механізм слідоутворення – система компонентів процесу утворення слідів-відбитків. Сліди виникають у результаті взаємодії двох об'єктів: слідоутворювального і слідоприймального.

Механізм ударно-спусковий – пристрій у деяких видах автоматичної вогнепальної зброї і револьверах; об'єднує функції ударного і спускового механізмів; складається з курка або ударника з пружиною, шептала, спуска і тяги.

Місце події – певна територія або приміщення, в межах яких відбулася сама подія злочину або виявлено її наслідки. Щодо одного злочину може існувати кілька місць подій. Місце виявлення ознак злочину часто не збігається з місцем його вчинення.

Натиск почерку – одна із загальних ознак почерку, що характеризує загальну інтенсивність і розміщення зусиль на прилад, що пише, при виконанні письмових знаків.

Науково-технічні засоби – пристрої, прилади або матеріали, що використовуються для збирання і дослідження доказів або створення умов, які ускладнюють учинення злочинів; поділяються на такі групи: 1) прилади, інструменти, пристосування, що використовуються для досліджень в різних галузях науки і виробництва; 2) спеціально пристосовані прилади, інструменти та інші технічні засоби для криміналістичних цілей; 3) спеціально розроблені прилади, інструменти, прилади для криміналістичних досліджень. Науково-технічні засоби можуть застосовуватися окремо або в комплекті. Спеціальні комплекти **н.-т. з.** розроблені у вигляді слідчих валіз, слідчих портфелів, оперативних сумок, валіз криміналіста, наборів для огляду місця вибуху, для роботи з мікрооб'єктами, для дактилоскопіювання і “туалету” трупа та ін.

Нахил почерку – одна із загальних ознак почерку; залежить від напряму згинаючих рухів при виконанні прямолінійних елементів; за нахилом почерк буває прямим, правонахиленим, лівонахиленим, косим і безладним.

Негативні обставини – фактичні дані, що суперечать природному ходу події або звичайному стану справ; суперечать характерному механізму вчинення злочину, а також версіям слідчого. **Н. о.** містять інформацію не про справжню подію, а про дані, що порушують природне співвідношення причини і наслідку, – про інсценування злочину. **Н. о.** поділяють на дві групи: 1) **н. о.** – матеріально фіксовані сліди і предмети; 2) **н. о.** – дії. **Н. о.** найчастіше виявляються під час огляду місця події у вигляді відсутності (або наявності) слідів, предметів, фактів, які за даних умов повинні мати місце (або не повинні мати місце в разі їх наявності).

Обшук – слідча дія, що полягає у відшукуванні об'єктів, які мають значення для справи. Мета **о.** – виявити знаряддя злочину, речі й цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети й документи, які мають значення для встановлення істини у справі. Метою **о.** може бути також виявлення трупів, осіб, які переховуються від суду і слідства, інших осіб. Додатковою метою **о.** можуть бути: виявлення і вилучення всіх речей і предметів, вилучених з цивільного обігу і заборо-

нених для користування, а також пошук майна для забезпечення відшкодування заподіяного збитку або можливої конфіскації. Процесуальний режим **о.** визначений кримінально-процесуальним законодавством (ст. 177, 179-186, 188, 189 КПК України).

Обшук особи – примусове обстеження тіла живої людини, одягу, взуття, речей і предметів при ній. **О. о.** може провадитися: а) лише особою однієї статі із обшукуваним у присутності понятих тієї ж статі (ст. 184 КПК України); б) на підставі постанови слідчого, санкціонованої прокурором, а також за певних винятків без винесення постанови – при фізичному захопленні підозрюваного уповноваженими на те особами, якщо є достатні підстави вважати, що затриманий має при собі зброю або інші предмети, які становлять загрозу для оточуючих, чи намагається звільнитися від доказів, які викривають його чи інших осіб у вчиненні злочину; при затриманні особи чи взятті під варту; за наявності достатніх підстав вважати, що особа, яка перебуває у приміщенні, де проводяться обшук чи виїмка, приховує при собі предмети або документи, що мають значення для встановлення істини у справі.

О. о. рекомендується здійснювати в певній послідовності – “зверху вниз”. Слід передбачити можливість опору обшукуваним. Обшукуваного треба поставити обличчям до стіни або автомобіля під кутом 45° із широко розставленими ногами. **О. о.** має бути проведений таким чином, щоб при цьому не принижувалась людська гідність. Обстеження тіла обшукуваного доцільно здійснювати у присутності лікаря або фельдшера.

Огляд експертний – огляд об’єктів експертного дослідження, що його проводить експерт на підготовчій або аналітичній стадії експертного дослідження. **О. е.** може провадитися під час огляду місця події з участю експерта. Мета огляду – виявлення фактів, що мають значення для вирішення поставлених перед експертом питань.

Огляд місця події – слідча дія, що полягає у безпосередньому вивченні приміщення або місцевості, де вчинено злочин, або виявленні його слідів; провадиться слідчим або особою, яка провадить дізнання, з метою виявлення слідів злочину

та інших речових доказів, з'ясування обстановки події або обставин, що мають значення для справи. **О. м. п.** належить до початкових і невідкладних слідчих дій. Його можна здійснювати до порушення кримінальної справи (ст. 190 КПК України). У процесі **о. м. п.** досліджуються наслідки події і матеріальна обстановка місця події, що збереглася. Мета **о. м. п.**: 1) вивчення обстановки місця події для з'ясування характеру і обставин події; 2) виявлення, збирання, закріплення, попереднє дослідження і оцінка слідів та інших речових доказів; 3) отримання інформації для висунування версій; 4) отримання даних для організації оперативно-розшукових заходів.

Огляд слідчий – слідча дія, що здійснюється з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обстановки події та обставин, що мають значення для справи. Види **о. с.**: огляд місця події, огляд трупа (огляд трупа на місці його виявлення), огляд предметів, огляд документів, огляд тварин, огляд ділянок місцевості і приміщень, які не є місцем події, освідування (огляд тіла живої людини). Кожний з видів **о. с.** має особливості, які визначають тактику його проведення, проте існують положення процесуального і тактичного характеру, що стосуються всіх видів **о. с.**: обов'язкова присутність не менше двох понятих (крім освідування); право слідчого залучити до участі в огляді обвинуваченого, потерпілого, підозрюваного, свідка, а в разі потреби (іноді зобов'язаний) – запросити спеціаліста (судового медика, криміналіста, товарознавця та ін.). **О. с.** об'єктів провадиться за місцем їх виявлення і лише у виняткових випадках – за місцем провадження слідства.

Огляд трупа – 1) слідча дія, що провадиться слідчим або особою, яка провадить дізнання, на місці виявлення трупа з метою виявлення ознак, що дають змогу встановити особу потерпілого, місце, час, обставини і причини смерті, а також для виявлення ознак, що вказують на можливого злочинця. **О. т.** провадиться у присутності двох понятих і за участю судово-медичного експерта (або іншого лікаря). Порядок **о. т.** регламентується ст. 192 КПК України. При **о. т.**: встановлюють фактичні дані, доступні безпосередньому спостереженню; фіксуються положення і поза трупа, стать, приблизний вік, особливості ста-

тури тощо, стан і особливості одягу та взуття, предмети, сліди, документи, що є на трупі і біля нього, а також тілесні ушкодження і трупні зміни. Труп фотографують, складають схеми, виготовляють зліпки і відбитки слідів, беруть зразки волосся, крові, тканин тіла, відбитки пальців; 2) складова частина судово-медичної експертизи, що передує розтину трупа, полягає в зовнішньому вивченні анатомічних ознак і патологічних змін окремих частин тіла, а також ушкоджень (якщо вони є).

Ознаки письма – зовнішні прояви відносно стійких навичок письма, що відображаються в рукописі. Систему ідентифікаційних **о. п.** становлять ознаки письмової мови, топографічні **о. п.** та ознаки почерку. Для кожної особи ця певна сукупність ознак є неповторною.

Ознаки письмової мови – властивості мовних навичок (мова тексту, особливості пунктуації, орфографії тощо); поділяються на: а) з а г а л ь н і: рівень володіння письмовою мовою (високий, середній, низький); ступінь розвитку граматичних та стилістичних навичок (високий, середній, низький); довжина речень (велика, середня, мала); переважні типи речень (прості, складні); використання фразеологічних засобів; лексичні ознаки та обсяг словникового запасу тощо; б) о к р е м і: орфографічні, пунктуаційні помилки, своєрідність побудови окремих речень, наявність стилістичних чи синтаксичних помилок (недоречне вживання архаїзмів, діалектизмів, жаргону, скорочень, професіоналізмів, тавтології тощо). **О. п. м.** мають важливе ідентифікаційне значення для встановлення авторства письма, а також допоміжне – для ідентифікації особи за почерком.

Ознаки підроблення відбитків печаток (штампів) – комплекси проявів, що свідчать про спосіб підроблення: малювання відбитка, кустарне виготовлення, копіювання справжнього відбитка, формування відбитка за допомогою комп'ютерної графіки (нестандартність букв, неоднакова висота, ширина букв, різна товщина штрихів, різні проміжки між словами, нерадіальне розташування знаків по колу, дзеркальність окремих знаків, помилки в тексті, розпливи окремих штрихів, відсутність штемпельного барвника у штрихах).

Ознаки підчищення документа – прояв не властивих

справжньому документу ознак, що виникли внаслідок механічного впливу на текст шляхом стирання або відшкрябування гострим предметом (скуйовдженість волокон паперу, пошкодження ліновки і захисної сітки, зменшення товщини паперу, розпливи нових штрихів на ділянці підчищення, залишки штрихів видаленого тексту).

Ознаки технічного підроблення підпису – сліди зупинок писального приладу у вигляді стовщень або переривань штрихів, наявність у штрихах і біля них частинок іншого барвника, звивистість і тупі закінчення штрихів.

Ознаки травлення документа – прояв не властивих справжньому документу ознак, що виникли під впливом дії на нього травлячих речовин (матові жовтуваті або сіруваті плями, розпливи і зміна кольору штрихів, пошкодження захисної сітки, лініювання, залишки штрихів витравленого тексту).

Окремі ознаки почерку – окремі особливості виконання рукопису, зумовлені навичками письма, властивими конкретній особі і які стійко виявляються у письмових знаках: складність рухів при виконанні літер; форма рухів при виконанні нарядкових елементів (овальна, петельна, спіральна); форма рухів при виконанні підрядкових елементів (дугова, петельна, кутова); форма рухів при з'єднанні письмових знаків між собою (кутова, дугова, петельна); відносна протяжність рухів по вертикалі (співвідношення розміру) елементів літери; розміщення точок початку і закінчення рухів при виконанні письмових знаків (щодо лінії рядка: низьке, середнє, високе; щодо інших частин цих літер: праворуч від подовжнього елемента, ліворуч від подовжнього елемента, на подовжньому елементі); напрям рухів при виконанні букв та їх елементів (лівоокружний, правоокружний, зверху вниз, зліва направо, знизу вгору, справа наліво); вид з'єднання рухів при виконанні букв (інтервальний, злитий). **О. о. п.** дають змогу ідентифікувати виконавця рукопису.

Особа злочинця – сукупність психологічних властивостей, характерних для осіб, які вчиняють злочини. Вивчення **о. з.** містить дослідження психологічних механізмів протиправної поведінки, мотивацій різних видів злочинів, ролі і співвідношення індивідуально-психологічних і соціально-культурних

чинників у формуванні **о. з.** і протиправної поведінки, впливи на нього стійких і ситуативних психічних станів. У криміналістиці **о. з.** розглядається як елемент криміналістичної характеристики злочину.

Особливі прикмети – відмітні особливості, що мають цінність для ідентифікації людини за ознаками зовнішності (татування, родимки, шрами).

Папілярний візерунок – візерунок на нігтьових фалангах пальців рук, утворений папілярними лініями. **П. в.** поділяються на три основні типи: дугові, петльові і завиткові. *Дугові п. в.* – найпростіші за своєю будовою; складаються з одного-двох потоків папілярних ліній, які беруть початок біля одного бічного краю пальця і йдуть до другого, утворюючи в середній частині візерунка дугоподібні фігури; поділяються на два види: прості дугові візерунки і дугові візерунки із зародковим внутрішнім малюнком; становлять близько 5 % загальної кількості пальцевих візерунків. *Петльові п. в.* складаються не менше ніж з трьох потоків ліній, мають одну дельту, а в їх внутрішньому малюнку є хоча б одна папілярна лінія, що утворює вільну петлю; поділяються на: ульнарні (основи петель звернені до мізинця) і радіальні (основи петель звернені до великого пальця); їх види: прості, половинчасті, замкнуті, вигнуті, рівнобіжні, зустрічні; становлять близько 65 % від загальної кількості пальцевих візерунків. *Завиткові п. в.* найскладніші за будовою, їх внутрішній малюнок має хоча б одне коло, овал, повний оборот спіралі, або дві-три системи петель, голівки яких огинають одна одну, або хоча б одне півколо, опуклість якого звернена до основи візерунка; мають дві дельти (іноді три або чотири); їх види: кругові, спіралеподібні, неповні завиткові візерунки, завиткові візерунки зі складною будовою внутрішнього малюнка; становлять близько 30 % від загальної кількості візерунків.

Пересувна криміналістична лабораторія – автомобіль спеціального призначення (як правило, мікроавтобус) із розміщеним у його кузові комплексом приладів і апаратів для проведення криміналістичних досліджень на місці події. Широкого вжитку набули **п. к. л.**, створені на базі різних моделей автомо-

білів “РАФ” і “УАЗ”, останнім часом використовуються автомобілі імпортного виробництва високої прохідності. Основні завдання **п. к. л.**: 1) своєчасне транспортування науково-технічних засобів до місця провадження слідчої дії; 2) забезпечення виїзду учасників слідчої дії на місце її проведення; 3) використання приміщення **п. к. л.** для провадження процесуальних дій із застосуванням техніко-криміналістичних методів, фіксації їх ходу і результатів; 4) проведення попередніх досліджень предметів, документів, слідів.

Письмо – засіб фіксації і зберігання думки людини; походить від звукового мовлення і є основним засобом спілкування людей. Розрізняють смисловий і графічний бік **п.** Смисловий бік **п.** виявляється в мовних засобах і відображає письмову мову того, хто пише. Графічний – у вигляді письмових знаків і їх сполучень (почерку).

Підчищення – спосіб змінення змісту документа, за якого здійснюється механічне видалення частини тексту. Видалення штрихів може слугувати підготуванням для внесення нових записів. При **п.** текст стирають (тертям гумки) або вишкрябують гострим предметом (лезом бритви). Ознаки **п.**: порушення верхнього шару паперу; зменшення товщини паперу; пошкодження лініювання або захисної сітки; залишки підчищених штрихів; розпливи барвника в штрихах нового тексту.

Позитивний висновок експерта – категоричний або вірогідний висновок експерта, що стверджує існування (або можливість існування) факту, з приводу якого перед експертом поставлено певне запитання.

Попереднє дослідження – 1) вивчення об’єктів, які ще не мають статусу речових доказів, але таких, що можуть стати ними за настання певних процесуальних умов; здійснюється працівниками експертно-криміналістичних служб до порушення кримінальної справи або спеціалістами за дорученням слідчого без призначення експертизи. Результати **п. д.** не можуть виступати як джерело судових доказів; 2) стадія експертного дослідження, на якій експерт ознайомлюється з поданими на дослідження матеріалами справи, речовими доказами та зраз-

ками.

Почерк – манера написання, виражена в системі рухів, які фіксуються в рукопису; залежить від рівня розвитку особи і закріплення у неї письмово-рухових навичок; своєрідність **п.** виявляється в певній сукупності загальних і окремих ознак. Ідентифікаційними властивостями **п.** є його індивідуальність і усталеність. Найбільшу стабільність має сформований **п.**, який зазвичай формується до 25-річного віку. Варіаційність ознак **п.** не може вважатися перешкодою до ідентифікації.

Призначення експертизи – процесуальна дія слідчого, особи, яка провадить дізнання, прокурора, суду, що являє собою вирішення питання про **п. е.** і винесення постанови (ухвали) в разі виникнення у справі питань, для розв'язання яких необхідні спеціальні знання в науці, техніці, мистецтві чи будь-якій іншій професійній діяльності. Позитивне вирішення питання про **п. е.** тягне за собою: 1) чітке визначення завдання експертів і формулювання питань, що потребують вирішення; 2) точне визначення об'єктів експертизи; 3) вибір експертної установи чи обізнаної особи, якій доручають провадження експертизи. Порядок призначення експертизи регламентує ст. 196 КПК України.

Провадження експертизи – 1) система процесуальних дій, що вчиняються для отримання висновку експерта як джерела доказів. Охоплює призначення експертизи, підготовку матеріалів та її проведення; 2) діяльність експерта (колективу експертів), що полягає в дослідженні, під час якого вирішуються завдання, викладені в постанові (ухвалі) про призначення експертизи; завершується формулюванням висновку.

Розбій – злочин, що полягає в нападі з метою заволодіння чужим майном, поєднаному з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства (ст. 187 КК України). **Р.** вважається закінченим злочином уже в момент нападу, незалежно від того, чи встиг винний фактично застосувати насильство, заподіяти шкоду здоров'ю потерпілого чи заволодіти майном.

Розгін почерку – загальна ознака почерку; характеризує протяжність (розмір) руху по горизонталі і визначається відно-

шенням ширини знаків до їх висоти, а також відстанню між письмовими знаками. Розрізняють **р. п.**: стиснутий (малий розгін) – ширина малих літер менша за їх висоту, відстань між буквами незначна; середній – ширина малих літер менша за їх висоту, а також за відстань між літерами; розгонистий (великий розгін) – ширина малих літер більша за їх висоту, відстані між літерами збільшені.

Розкрадання – узагальнене поняття, що охоплює умисне незаконне обернення певним способом чужого майна на свою користь або користь інших осіб із корисливих мотивів. У криміналістиці розрізняють окремі криміналістичні методики, що охоплюють: методики розслідування **р.**, що вчиняються у сфері промислового виробництва; будівництва; на залізничному транспорті; в сільськогосподарському виробництві; на підприємствах торгівлі; підприємствах громадського харчування; у сфері послуг і побутового обслуговування населення; у бюджетних установах та ін.

Складність почерку – загальна ознака почерку; свідчить про те, якими рухами виконуються письмові знаки, про конфігурацію їх будови; розрізняють простий, спрощений та ускладнений почерк.

Слід – 1) у вузькому розумінні – матеріально-фіксоване відображення (див. *Сліди матеріально-фіксовані*); 2) у широкому – результат будь-якої матеріальної зміни первинної обстановки внаслідок вчинення злочину.

Сліди злочину – 1) результат будь-якої матеріальної зміни початкової обстановки, що сталася внаслідок вчинення злочину (слід у широкому розумінні). Передбачають порушення первинного положення, місцезнаходження, стану різних об'єктів, що становлять речовинне середовище, у якому вчинено злочин. Сліди в широкому розумінні охоплюють: комплекси елементів, властивих певним подіям (сліди дорожньо-транспортної події, сліди пожежі та ін.); зміну обстановки (поява або зникнення предметів, зміна їх місця розташування); зміну вигляду або стану предмета (зламаний замок); 2) матеріально-фіксоване відображення зовнішньої будови одного об'єкта на іншому (“слід” у вузькому розумінні) – сліди-відображення: сліди рук, ніг, знарядь, інструментів та ін. Сліди-відображення

становлять головний зміст трасології.

Сліди матеріально-фіксовані – сліди-відображення, що виникають унаслідок взаємодії двох об'єктів. Залежно від об'єктів, які їх утворили, розрізняють: сліди людини, сліди тварин, сліди предметів. Щодо конкретних слідоутворювальних об'єктів частіше трапляються сліди рук, ніг, зубів, знарядь, інструментів, транспортних засобів. Відповідно до механізму утворення сліду виділяють: об'ємні і поверхневі; статичні і динамічні; локальні і периферійні сліди.

Слідовий контакт – у трасології: результат взаємодії між слідоутворювальними й слідосприймальними об'єктами; може бути статичним і динамічним.

Слідоутворення – 1) процес формування будь-якого матеріального відображення події як процес зміни властивостей об'єкта внаслідок взаємодії з іншим об'єктом під час будь-якої події; 2) процес контактування мінімум двох (ідентифікованого та ідентифікуючого) об'єктів, під час якого ідентифікуючий об'єкт сприймає, відображає зовнішні властивості (ознаки зовнішньої будови) ідентифікованого об'єкта.

Слідчі дії – передбачені законом процесуальні дії щодо збирання, дослідження, оцінки й використання доказів: слідчий огляд, допит, очна ставка, обшук, виїмка, пред'явлення для впізнання, відтворення обстановки та обставин події (слідчий експеримент і перевірка показань на місці), призначення експертизи, одержання зразків для порівняльного дослідження, накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з каналів зв'язку; здійснюються слідчим, органом дізнання, прокурором у встановленому законом порядку, тільки за порушеною кримінальною справою. До порушення кримінальної справи дозволяється провадити лише огляд місця події та зняття інформації з каналів зв'язку. Процесуальний порядок провадження **с. д.** регламентований законом. Провадження усіх **с. д.** обов'язково протоколюється.

Спеціальні знання – знання в галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, необхідні для вирішення питань, які виникають під час розслідування і розгляду справ у суді.

Судова експертиза – дослідження, яке проводиться ек-

спертом у порядку, передбаченому процесуальним законодавством, для встановлення за матеріалами кримінальної або цивільної справи фактичних даних і обставин.

Судова фотографія – галузь криміналістичної техніки, що розробляє фотографічні засоби, прийоми й методи виявлення, фіксації та дослідження доказів. Зміст **с. ф.** становлять наукові положення і практичні рекомендації щодо використання фотографії у розслідуванні злочинів. Використання фотографічної зйомки у розслідуванні злочинів зумовлене її основними перевагами: 1) дає змогу з великою точністю зафіксувати об'єкт, його стан, ознаки; 2) забезпечує швидке фіксування тих чи інших об'єктів; 3) дає адекватне уявлення про зображений на фотознімку об'єкт; 4) фотографічне зображення має властивість наочності й документальності; 5) існує можливість одержати маловидимі і невидимі деталі, сліди, ознаки. **С. ф.** охоплює: 1) фотографію фіксуючу (судово-оперативну); 2) фотографію дослідну (судово-експертну).

Судове авторознавство – розділ криміналістичного дослідження документів, що містить концептуальні основи встановлення автора тексту; базується на даних лінгвістики, у т. ч. фразеології, граматики, інших галузей знань про мову; слугує науковою основою авторознавчої експертизи.

Судово-експертні установи – спеціалізовані державні установи і відомчі служби: науково-дослідні та інші установи судових експертиз Міністерства юстиції України і Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби (криміналістичні центри) Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України.

Топографічні ознаки письма – характеризують особливості розміщення тексту в цілому або в окремих його частинах; визначаються: наявністю або відсутністю полів, їх розташуванням, шириною і формою, наявністю і розміром абзаців, розміром інтервалів між рядками, напрямом рядків та ін.

Травлення – спосіб зміни змісту документа, за якого здійснюється видалення тексту за допомогою впливу хімічних реактивів (напр., кислот, луги), які вступають у реакцію з барвником штрихів і знебарвлюють його. Ознаки **т.:** наявність біля-

стих плям від дії хімічної речовини; поява матових ділянок; зміна кольору паперу; знебарвлення лініювання і захисної сітки; шорсткість поверхні; поява дрібних тріщин; ламкість паперу; наявність залишків барвника витравлених штрихів; розпливи барвника нових штрихів. Ознаки **т.** виявляються за допомогою огляду з використанням збільшувальних оптичних засобів і ультрафіолетових освітлювачів.

Трасологія (від франц. *tracé* – слід і грец. $\lambda\omicron\upsilon\omicron\zeta$ – слово, вчення, букв. – вчення про сліди) – галузь криміналістичної техніки, що вивчає сліди і розробляє прийоми, методи і науково-технічні засоби їх виявлення, фіксації, вилучення і дослідження. **Т.** вивчає закономірності утворення слідів-відбитків; базується на таких наукових положеннях: 1) об'єкти матеріального світу індивідуальні; 2) у певних умовах зовнішня будова одного об'єкта може відбитися на іншому; 3) відбиття у сліді зовнішньої будови предмета є перетвореним; 4) об'єктами трасологічного дослідження можуть бути тільки тверді тіла. У **т.** за слідами можна встановити: механізм і умови їх виникнення; окремі обставини події, що відбулася; деякі ознаки об'єкта, що утворив слід; групову належність; тотожність об'єкта, яким утворений слід.

Фотозйомка місця події – вид зйомки в судово-оперативній фотографії. До **ф. м. п.** ставляться такі вимоги: 1) порядок фотозйомки має перебувати у взаємозв'язку з усією процедурою огляду місця події; 2) фотозйомка має передувати іншим методам фіксації; 3) засоби й методи фотозйомки повинні обиратися залежно від ситуації огляду, щоб забезпечити повноту, всебічність і точність фіксації; 4) сукупність фотознімків має давати досить повне і чітке уявлення про обстановку злочину, його сліди й деталі; 5) до внесення якихось змін в обстановку слід фотографувати загальний вигляд місця події і взаємне розташування об'єктів; окремі сліди і предмети спочатку фотографуються в тому вигляді, в якому їх виявлено. Розрізняють чотири види **ф. м. п.**: 1) орієнтуюча (своїм завданням ставить фіксацію певного об'єкта разом із оточуючими його предметами, будівлями, місцевістю; орієнтуючий знімок повинен містити зображення власне місця події на тлі навколишнього оточен-

ня; зйомка провадиться звичайним або панорамним методом); 2) оглядова (припускає фіксацію загального вигляду місця події без навколишнього оточення; зйомку зазвичай роблять із різних боків); 3) вузлова (передбачає зйомку частин або вузлів об'єкта, які мають найбільш важливе значення); 4) детальна (полягає у зйомці окремих слідів, предметів, деталей обстановки місця події; провадять масштабним способом).

Фотозйомка слідів на місці події – використовується для фіксації їх знаходження, загального вигляду, стану, індивідуальних особливостей; місце виявлення сліду фіксують зйомкою на фоні оточуючих об'єктів, потім слід фіксується окремо, а також його деталі та особливості. Під час фотозйомки рекомендується така послідовність: спочатку фотографують предмет, на якому виявлено сліди, потім – взаємне розташування слідів, а після – кожний окремо за методом великомасштабної зйомки.

Фотозйомка трупа – провадиться для фіксації загального вигляду трупа, пози і положення щодо навколишнього оточення, слідів і ушкоджень на тілі, одязі, трупних плям, синців. При фотографуванні трупа використовують орієнтуючу, оглядову, вузлову і детальну зйомку. **Ф. т.** має певну специфіку. Для фіксації загального вигляду, положення і пози трупа на місці його виявлення фотографують у взаємозв'язку з навколишнім оточенням та ізолювано від нього. Труп з предметами обстановки навколо нього зазвичай фотографують з двох бічних сторін. Фотозйомку щодо осі трупа бажано здійснювати під кутом 45 градусів. Не рекомендується без потреби робити знімки з боку ніг, особливо з близької відстані, і з боку голови. **Ф. т.** призначена для фіксації його положення і пози. Зображенням трупа, якщо можливо, слід займати весь кадр. Сліди й ушкодження фотографують спочатку так, щоб на знімку було видно, на якій частині тіла чи одягу вони містяться, а потім фотографують великим планом із масштабною лінійкою. Сліди крові треба фотографувати масштабною зйомкою. Особливо важливо зафіксувати локалізацію, напрям патьоків крові, їх форму. При фотозйомці слідів і ушкоджень на трупі можуть використовувати

тися світлофільтри.

Цифрові тексти – вид рукопису, змістовна сторона якого зафіксована за допомогою цифр (знаків, що позначають числа).

Шахрайство – злочин, що полягає в заволодінні чужим майном або придбанні права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (ст. 190 КК України). Специфічний спосіб заволодіння майном (обман або зловживання довірою) відрізняє **ш.** від суміжних складів злочину. Під обманом розуміють повідомлення неправдивих відомостей або навмисне приховування, умовчання про ті чи інших обставини, повідомлення про які було обов'язковим у даних ситуаціях. Зловживання довірою полягає в тому, що злочинець для заволодіння майном потерпілого використовує близькі, довірчі стосунки з ним. Довіра може породжуватися службовими, родинними стосунками, особливою довірливістю потерпілого.

Шкірний рельєф – рельєф шкіри долонної поверхні руки; складається з флексорних ліній, вузьких складок-зморшок, папілярних ліній і пор. Основу **ш. р.** становлять папілярні лінії, що утворюють різні візерунки.

6. ПРОГРАМНІ ПИТАННЯ

1. Поняття судово-експертної діяльності.
2. Спеціальні знання як основа здійснення судово-експертної діяльності.
3. Предмет судово-експертної діяльності.
4. Об'єкти судово-експертної діяльності.
5. Методи судово-експертної діяльності.
6. Функції судово-експертної діяльності.
7. Завдання судово-експертної діяльності.
8. Принципи судово-експертної діяльності.
9. Структура судово-експертної діяльності.
10. Суб'єкти судово-експертної діяльності.
11. Поняття судової експертизи.
12. Генеза та сучасний стан судової експертизи в Україні.
13. Завдання судової експертизи.
14. Ідентифікаційні завдання судової експертизи.
15. Класифікаційні завдання судової експертизи.
16. Діагностичні завдання судової експертизи.
17. Ситуаційні завдання судової експертизи.
18. Типові завдання судової експертизи.
19. Конкретні завдання судової експертизи.
20. Види судових експертиз.
21. Підстави класифікації судових експертиз.
22. Поділ судових експертиз на класи.
23. Поділ судових експертиз на роди.
24. Поділ судових експертиз на види.
25. Поняття традиційних експертиз.
26. Різновиди традиційних експертиз.
27. Сфера реалізації традиційних експертиз.
28. Поняття нетрадиційних експертиз.
29. Різновиди нетрадиційних експертиз.
30. Сфера реалізації традиційних експертиз.
31. Первісна судова експертиза.
32. Повторна судова експертиза.
33. Додаткова судова експертиза.

34. Комісійна судова експертиза.
35. Комплексна судова експертиза.
36. Сучасні потреби у формуванні нових різновидів судових експертиз.
37. Зв'язок теорії і практики при формуванні нових різновидів судових експертиз.
38. Сучасні досягнення науки і техніки як підґрунтя для формування нових різновидів судових експертиз.
39. Комп'ютерно-технічна експертиза як один із нових різновидів судових експертиз.
40. Класифікація підвидів комп'ютерно-технічної експертизи.
41. Апаратно-комп'ютерна експертиза.
42. Програмно-комп'ютерна експертиза.
43. Інформаційно-комп'ютерна експертиза.
44. Комп'ютерно-мережна телепатична експертиза.
45. Сутність трасолого-матеріалознавчої експертизи.
46. Сутність мистецтвознавчої експертизи.
47. Сутність експертизи за молекулами ДНК.

ЗМІСТ

1. Вступ.....	3
2. Загальний розрахунок годин лекцій, практичних занять та самостійної роботи.....	4
3. Програма навчальної дисципліни “Судові експертизи в структурі судово-експертної діяльності: поняття, завдання, різновиди”.....	5
4. Плани та завдання до практичних занять і самостійної роботи.....	7
5. Словник основних термінів	15
6. Програмні питання	38

Навчальне видання

ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ЕКОНОМІКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ”

(галузь знань 0304 “Право,”
освітньо-кваліфікаційний рівень “Магістр”,
спеціальність 8.18010011 “Інтелектуальна власність”)

У к л а д а ч і: МАРЧЕНКО Ольга Сергіївна,
МАКУХА Світлана Миколаївна,
НЕЧИПОРУК Людмила Володимирівна,
ОВСІЄНКО Ольга Вікторівна

Відповідальний за випуск *Л.С. Шевченко*

Редактор *О. І. Борисенко*
Комп’ютерна верстка *Л. П. Лавриненко*

План 2012

Підп. до друку 08.08.2012. Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Друк: ризограф. Ум. друк. арк. 0,63. Облік.-вид. арк. 0,27. Вид. № 158.
Тираж 50 прим. Зам. № 4464. Ціна договірна.

Редакційно-видавничий відділ
Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.

Друкарня
Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.